

תיאטרון

התיאטרון והבקורת

הרולד קלורמן

לספרות צרפתית באוניברסיטה של ייל, חיבר ספר ארוך המונה את טעויות-השיפוט של מבקרים מפורסמים: סנט-בב לא ידע להעריך את בודלר, הוא ניבא כי הרומנים של אייז'ן סי יאריי-כו ימים יותר מבלזאק, ועוד ועוד. וכי לא כינה ברנארד שו כמעט את כל המחזאים האליזבתנים — להוציא את שקספיר — "קלוקלנים"? כלום לא העמיד את מחזהו של אוסקר ויילד "בעל אי-דיאלי" למעלה מ"חשיבותה של רצינות"? כלום זוכר מי את המחזות שזכו לשבחיו של הזליט בשעתו? הבקורת אינה מדע.

בשל נסיבות מיוחדות הרבו להתווכח בניו-יורק על נושא זה. מספר העתונים היומיים ירדו עד ארבעה. כיון שמחיר כרטיסי התיאטרון והוצאות הייצור גבוהים לאין שיעור, פחת מספר העצות בהרבה למן שנות העשרים וכוחה של הבקורת בעתונים היומיים נתעצם. בשעה שהיו יוצאים לאור "ניו-יורק טיימס" ו"טריביון", שני העתונים הנקראים ביותר על ידי קהל צופי התיאטרון, היתה השפעת הבקורת ב"טיימס" רבת-משקל כל-כך שהמבקר העקרי שם, ברוקס אטי-קינסון, התלבט והתחבט הרבה משום האחריות שבעמדתו. בשנים האחרונות עלתה קרנו של וולטר קאר עד כדי כך שבימי כהונתו כמבקר-המחזות של "טריביון" היו אנשי תיאטרון מתנחמים במחשבה, שאם לא הצליחו להניח דעתו של אטיקינסון עוד תוכל בקורת חיובית של קאר להצילם.

עכשיו ישנו רק קאר ב"טיימס"; והוא יותר מכל מחזאי, במאי או שחקן נעשה הכוכב של הצגות-בכורה. דבר זה, מבחינה מקצועית, הוא

המחלוקת בין העושים במלאכת התיאטרון לבין המבקרים אף רגע לא תשובת. ג'ון אוסבורן מבקש להילחם בהם עד רדתם משום קבלת-הפנים העוינת שהקבילו אחדים מהם את מחזהו "חוב שכופד". אחרים קיבלו את המחזה בהתלהבות: את אלה, משער אני, יניח בשלוה. ויליאם גאסקל נזעם על-ידי התגובה הבקרתית ל"מקבת" ולליידי די מקבת שלו. ואסקאר מצטרף למקהלת המוחים. בשנת 1946 פירסמו, איליה קאזאן ואני, מודעה יקרה ב"ניו יורק טיימס" להשיב מלחמה למבקרים של ניו יורק אשר לדעתנו עשו עוול כבד למאכסוול אנדרסון ולנו, הבמאים של מחזהו. בשנת 1936 הגיבו מנהלי "גרופ תיאטר" ובתוכם אני, על הבקורות הדופייניות למחזהו של קליפורד אודאטס "גן העדן האבוד" על-ידי הכרזה במודעות בעתונים שונים כי לדעתנו זה מחזה גדול. דויד מאריק, הפעיל שבאמרכלי התיאטרון בניו יורק, סירב להמציא לי כרטיסי-עתונות משום שברשימות הבקורת שלי על הצגותיו, אמר, לא היו טובות למדי.

ריב זה לא יפסק לעולם. הקושי אין להתירו. הדבר מזכיר לי הלצה אוילית בקומדיה ישנה בברודוויי: "גברים ונשים לא יוכלו לחיות בשלום. כי הם רוצים דברים שונים. הגברים רוצים נשים והנשים גברים". המבקרים קרויים לשפוט; מציגי ההצגות אינם רוצים בבקורת, רצונם בשבחים.

מחזאים, במאים, שחקנים, מן הסתם ימחו על אמירה זו. אין הם מבקשים, כך יאמרו, אלא מבקרים טובים. אך מבקרים טובים מסוגלים למשגה חמור ממש כמבקרים רעים. אנרי פייר, מורה

נמצאתי יושב מול מארק שאגאל. הוא קבל על הערות של זלוול שהעיר מבקר לונדוני אחד על תערוכתו הרטרופסקטיבית בגלריית טייט. "גדולי המבקרים", הרגעתי אותו, "מפורסמים במשגייהם כמעט כמו בהבחנתם". "אם כן", השיב שאגאל בחיך רך, "למה הם דרושים לנו?"

בקורת בני-הזמן היא בלתי-נמנעת: אופן שי-חה הוא. אמת, רבים מן המבקרים הידעניים ביר-תר — לכשתרצו, קיראו לשאר סוקרים — ימצאו לא אחת ולא שתיים אטומים ומזיקים; אך אין עצה ואין תבונה. אפילו בקורת גרועה טובה מאי-בקורת. ואם "קרבנותיהם" של המבקרים — בין אמנים בין קוראים — יילחמו בהם, הדבר כשר וישר. ה"ויכוח" שומר את האמנויות בחיותן, וי-שומר מתרדמה את כל הנוגעים בדבר. הדבר מא-שר ומקיים את חשיבותה ויפי-כוחה של האמ-נות. לחיוב או לשלילה, היא משמשת לנו כאת-גר לבדוק את תגובותינו וכדברן לתודעתנו. הד-בר מעורר אותנו להרגיש כי משהו מתרחש, משהו הראוי לתשומת-לב מדוקדקת, ואולי אפילו להתפעמות. המתחיות בין המבקר לאמן טובה היא לשני הצדדים; ככל שתרבה המחלוקת, מו-טב, המבקר, אם יש בו מן האמן, נותן חלקו להנאתנו ולהבנתנו אפילו כשהוא מרגיז אותנו. האמן חוטא חטא-ידון אם הוא מחרף את המבקר בשעה שהוא נעקץ, וחוזר על דבריו בשעה שהוא נמרח בדבש.

ב

יש עוד צד אחד לבעיה, שכמעט אינו עולה על דעתם של אלה הקשורים בבמה האמריקנית. יש לנו באמריקה בתי-עסק להצגות, מקומות שבהם נמכר בידור דראמאטי. עכשיו יש לנו גם את-חלתא בצורת בנינים הדורים לשם הצגת "דב-רים טובים יותר" — תיאטראות אזוריים ואוני-ברסיטאיים. אך אין לנו תיאטרון. תיאטרון אינו אוסף שחקנים ובעלי-מקצוע שונים — אפילו כולם בעלי כשרון מובהק. תיאט-רון של אמת יש לו יותר מאשר קו. בלשון הזמן (1919) הגדיר ואכטאנגוב את התיאטרון כ"קולק-

אסון. הראשון אשר הביע חרדתו על כך היה וולטר קאר עצמו. לפני שקיבל על עצמו את המינוי הוא כתב אל העורך: "כל עוד היו שבעה או שמונה עתונים יומיים שמבקריהם הדראמא-טיים חולקים זה על זה, אפשר היה למחזה להח-זיק מעמד בבקורת מגוונת. אבל משנצטמק מספר העתונים כל-כך, שוב לא יהא הדבר אפשרי... אולי מן הראוי היה לו ל"טיימס" להיעשות מר-כו חיובי לויכוח על-ידי מתן מקום לשתי דעות נפרדות, אחת ביום חול, אחת ביום ראשון". עור-כי "טיימס" קיבלו את ההצעה להלכה. למעשה עדיין קאר מולך יחידי.

כשנידון המצב בשעת ארוחת-צהרים באיגוד עורכי-התיאטרון של כתבי-העת הניו-יורקיים, הציג אדוארד אלבי:

"סבורני כי המבקרים היחידים הכשרים לכל צורת אמ-נות הם העושים המיומנים במלאכתה של צורה זו. על כן צריך לפטר את כל המבקרים בעתונים היר-מיים. וצריך למנות את ארתור מילר, את טנסי וילי-אמס ואותי.

אילו היתה זו לא מהתלה בלבד, היה מקום לכמה השגות. השינוי המוצע היה מבהיל את כל יתר המחזאים בהלת-מות; והם היו מבקשים בכל לשון של בקשה להחזיר את "המשמרת הותיקה". בפאריס שלפני המלחמה אמנם היו מחזאים רבים משמשים כמבקרי-מחזות. התוצ-אה היתה כי דרושה ידענות רבה בפענוח ה"צו-פן" שלהם כדי להבין מה דינו של מחזה, ללגלוג או לקילוס.

אמת, ברנארד שו היה מבקר-מחזות מצויין, וט-ענות-הסניגוריה שלו למען איבסן, ובעקיפין למ-ען עצמו, תועלתן היתה מרובה מנוקן. ואף זו אמת כי לסינג ואמנים אחרים תרמו תרומות רבות-ערך למחשבה הבקרתית. אך האמנים ה-יוצרים מצויינים הם בהסבירם את אומנותם ו-את הבעיות האסתטיות הנוגעות להם אישית, ל-שון אחר, בשעה שהם כותבים על עצמם. ואולם הבקורת, ביחוד מן הסוג העתונאי, אינה מכוונת לאמנים אלא לקהל הרחב. ערב אחד בניו יורק, זמן קצר לאחר המלחמה,

לשם דוגמה, הנני ואומר שאני מתנגד למדיניות ממשלתי בויאטנאם. אך אין מכאן ראייה ש-אני סומך ידי ממילא על הצגת "ויאט רוק", ש-הועלתה זה לא כבר בניו יורק, משום שהיא מתיימרת למחות על השתתפותנו במלחמת ויאט-נאם. לאמתו של דבר, אני סולד מן ההצגה. אך כיון שאני שותף ל"משפטיו הקדומים" של הב-מאי, הרי עלי לטרוח ולהבהיר התנגדותי, ולהצ-דיקה מתוך העמדה המשותפת לשנינו.

ברנארד שו לא טען כי הנרי ארווינג היה שחקן גרוע; הוא העלה עקרון חדש למשחק. איך אעז אני לבקר את מחזותיו של קלודאל הנערץ על הרבה מבקרים צרפתים שאני מכבדם, אם סולם הצלילים של יצירתו זר לי כמעט כמוסיקה סינית, ומקורותיו האמזוניאליים רחוקים מכל מרחק. אכן התיאטרון ומבקריו אפשר להם שיעשירו זה את זה ואת קהל הצופים רק אם יש קירבה תרבו-תית או "פילוסופית" ביניהם. אדם המחבב, בעצם, חיגה וזמר וסיפור-זנונים (והגדול בחטאיו הוא שאינו מודה בכך) אי-אפשר שיהא בעל עין חדה לאיבסן, ברצ'ט או באקאט. המבקר הפוסל את הריאליזם מגיה וביה בשם הדרמה הפיוטית יוכל להיות מובן וסביר ולמנוע נזק מיותר אם יגלה עמדתו במפורש. על כן יכולים להיות מבקרים מצויינים שהם מבקרים סוציאליסטיים וקתוליים, פסיכואנאליטיים וסוריאליסטיים, שמרגינים ורא-דיקאליים; ואולם זה המבקר-הסוקר הבלתי תלוי לחלוטין, השובב בשווקים לקנות שעשועים ומש-מש מורה-דרך לצרכן, מבקר כזה הוא בגדר סכנה.

ג.

במקום שאין תיאטראות הסוקר הצגות בעיתון יומי אינו אחראי בפני איש זולת עתונו. ברוב המקרים העיתון הוא אדיש לאיכותו של הסוקר כל עוד אין הוא מרגיז את מרבית קוראיו, ו"אי-שיותו" משעשעת רבים. סוקרים כאלה מתירים לעצמם מרחב של טעם ושיקול שאינו שונה הר-בה מחוסר-עקרונות גמור. לעתים יש כאן מסווה לעקרונות כמוסים או לעקרונות בלתי מודעים לסוקר, ואז הריהו גורם שיבוש-הדעת וצער לאלה

טיב המלוכד ליכוד אידיאולוגי". אם נאמר זאת בלשון מבהילה פחות, התיאטרון יש לו מטרה מוסכמת, צביון מיוחד, פרצוף. דברים אלו אפשר להביע במונחים צורתיים, רגשיים, מוסריים, סוצ-יולוגיים, דתיים או אסתטיים גרידא. זהותו של תיאטרון אפשר להמשילה לזו של אמן אינדיווידו-אלי. לעתים, כגון במקרה ואגנר בבירויט, התי-אטרון הוא יצירתו של אדם אחד; הריהו קולו וגופו; ואפשר יוסיף להיות כן גם לאחר מותו. הוא הדין ב"ברלינר אנסאמבל", אף שאף פעם לא היה ברצ'ט הבמאי והמחזאי היחיד שלו.

התיאטרון האמנותי המוסקבאי בראשיתו, בלא שיהיה פוליטי, היה מלוכד על-ידי מטרה חבר-תית ואסתטית ייחודית. משנצטרפו לו כוחות חד-שים, נולדו מתוכם סטודיות שנעשו תיאטראות בעלי אידיאולוגיות וטכניקות נבדלות מן הגוף שהולידם. מיארהולד וטאירוב בשנותיו הראשו-נות של המשטר הסובייטי עמדו בראש תיאטראות שהיו שונים בסגנונם הן מן התיאטרון האמנותי המוסקבאי והן מצאצאיו השונים. אפילו היום, כשהתיאטרון הסובייטי סובל עולה של אידיאו-לוגיה אחת ויחידה, "ריאליזם סוציאליסטי", יש-נם תיאטראות שונים כל-כך זה מזה עד שאותה סיסמה נעשית, פחות או יותר, חסרת-שחר.

במקום שנוסד תיאטרון של אמת — וכל תיאט-רון כזה נוצר במענה לצורך אחר — משתנה מצ-בו של המבקר. שוב אין הוא יכול לעמוד מרחוק. הוא אינו נעשה מליץ-יושר לגוף מסויים; אך הוא מוכרח, בסופו של דבר, להתייחס לכל גוף באופן אחר. בהיות כל תיאטרון מייצג מגמה, תנועה, גישה או "אסכולה", בעל-כרחו יראה המ-בקר חובה לעצמו להודיע או לקבוע מקומו כלפי כל אחד מהם. הוא "יתחייב", ירגיש צורך להס-ביר את עמדתו, להגן או להמליץ על תוקף "מש-פטיו הקדומים", כפי שעשה ברנארד שו לגבי איבסן, ואגנר ואחרים. הגבלה זו, אם אמנם הגב-לה היא, תימצא בעלת ערך רב לכל אחד בעולם התיאטרון. חיבותיו וסלידותיו של המבקר, יהא אפשר או למדדן בקנה-מידה של רעיונות ומט-רות שהובעו במפורש.

באמנות הוא לעתים רק אפיזודה בתהליך הצמיחה. כמה וכמה שנים נחשב יוג'ין אוניל בחוגי ניו יורק כ"מי שהיה". הדבר נשתנה רק לאחר חידוש "איש־הקרח בא" והצגת "מסע היום הארוך אל הלילה" שבאה בעקבותיו. זמן־מה לפני שני המ־אורעות הללו הוצגה "תשוקה בצל הבוקיות" (מחזה שלא עלה על הבמה בהצגה מקצועית במשך עשרים וארבע שנים לאחר בכורתו). ההצגה זכתה בביקורת טובה, אך החזיקה מעמד רק חמישה שבועות משום שאנשים שלא ראו את המחזה מעולם נרתעו מראותו. כשנשאלו לסיבה, השיבו: "זוהי הצגה ישנה". התגויות הטובות מגישות רק את המוצרים החדשים שבשוק! בשעה שטנסי ויליאמס מנסה דבר שהוא דרך חדשה לגביו ב"סלאפסטיק טראגדי", הרי הביקורות משולות להספדים. אפילו מחזאי חדש כמו אַלבי, שמבחי־נות מרובות עודנו בוסר, מוכרז כ"מחוסל" בשעה שהצלחתו הסנסציונית הראשונה בא אחריה דבר שהוא קצת פחות מזה.

בתיאטרון של אמת הקהל ושותפיו לעבודה של המחבר אינם רואים כל מחזה גפרד כראשית ואחרית לעניינם בו אלא מתעניינים בכלל עבודתו, במסלול התפתחותו, כדרך שנהגו בגורקי, למשל, בתיאטרון האמנותי המוסקבאי. בסביבה כזו יודע האמן מה מקומו, אל מי הוא פונה, התנאים של תיאטרון־המצרכים שלנו הופכים לנוכחים לים את אמניו ולבדחנים את מבקריו.

שהוא קרוי להביע דעות על עבודתם. הויכוח עם מבקרים כאלה הוא לשוא, אלא אם כן אתה חלק מאותו קהל שאינו מבקש יותר משעשוע והסתת־הדעת. אור־אז כל דבר הוא עניין של דעות, וברובד זה דעתו של אדם אחד, יהיה מי שהיה, שווה כדעתו של אדם אחר. "חופש הדעה" הוא המפלט האחרון לסוקר הממוצע בעיתון יומי. הבקורת העיתונאית נעשית לפעמים בידי אנ־שים פיקחים, ואפילו יודעי־דבר. הם אינם תופ־סים מדוע — אלא אם יש כאן תרעומת אישית — הם מעוררים לעתים קרובות כל־כך את זעמם של אנשים כאוסבורן, גאסקיל, ויליאמס, מילר, אַלבי. הם שייכים ל"שוק החפשי" שבו הכל עובר לסוחר משום שלא היו כאן כל הכרעות־יסוד תחילה, שום קניי־בוחן לא הוסכמו, ושום דבר לא הוגדר. מבקרי "השוק החפשי" הם נוודים תרבותיים. הם יפרו וירבו במקום שאין תיאטרון של אמת. במ־קום שיש תיאטראות כאלה עדיין יכולים המבק־רים להיות שוטים אך הם לא יהיו תועי־דרך ומתעים!

בתיאטרון של אמת השחקנים, הבמאים, המח־זוות אינם נבחרים על־פי כשרון בלבד אלא על־פי תכונת כשרונותיהם. כל השותפים בגופים כא־לה יצמחו עםם ויביאו לידי התפתחותם. דבר זה בונה קהל של אמת, שהוא דבר שונה לגמרי מאו־סף צופים אקראיים. תיאטרון כזה לא יפטר את שחקניו ובמאיו או יזנה מחזאי שנכשל. הכשלון